

na nasljednike ili na posve nove vlasnike koji nastavljaju isti obrt. Prezentira se stanje obrta ne samo u povijesnom kontekstu nego i u aktualnom, današnjem trenutku te se donosi pregled koji će posebno koristiti budućim generacijama kustosa i istraživača, a ne manje važno – postojećoj ili budućoj zaštiti obrta u smislu tradicije i tradicijskih obrta u Hrvatskoj.

Knjiga je nastala temeljem kontinuiranog istraživanja i obrađivanja muzejske zbirke koju autorica vodi, kao i kroz proučavanje teme te poznavanje rada obrtnika čije radionice i danas djeluju. Posebno treba istaknuti važan, često “nevidljiv” dio kustoskog rada – kontinuirano prikupljanje muzejske građe, koje su započeli raniji kustosi Etnografskog muzeja, poput Vladimira Tkalčića i Milovana Gavazzija, koji su obilazili teren, pa sve do autorice ove knjige. Ona je osobno prikupila velik broj predmeta, većinom litarata, koji su svi uključeni u muzejsku zbirku, a time i u ovo izdanje.

Zaključno, autorica izuzetno kvalitetno doprinosi poznavanju ove specifične etnografske teme, sveobuhvatno obrađujući medičarski i svječarski zanat – baveći se njima u povijesnom kontekstu, ali i sagledavajući ih danas, u okviru čuvanja tradicijske baštine i zanata koji, premda postupno nestaju, ipak opstaju zahvaljujući upornosti i trudu pojedinih majstora i cijelih obitelji posvećenih njegovanju obiteljske tradicije. Sagledavajući knjigu ne samo kao povijesni uvod i pregled zanata nego i kao katalog primjera izvedbi i varijanti raznovrsne tipologije proizvoda – od standardnih litararskih srca, konjića, beba i kolijevki do ukrašenih i crkvenih svijeća, zavjetnih svijeća i votiva, ili svijeća u obliku bebe, ribe, oltarića ili knjige – ovo je sjajna komparativna podloga za rad u drugim muzejima, bilo hrvatskim ili inozemnim, koji čuvaju sličnu građu. Također, treba istaknuti da je riječ o tiskanom dvojezičnom izdanju koje, uz sve stručne i znanstvene kvalitete, odlikuje i vrlo lijep dizajn s nizom fotografskih totala i sjajno izabranih detalja. Izbor fotografija i grafičko oblikovanje knjige stvaraju dojam fotomonografije, približavajući temu i manje upućenim čitateljima. Knjigu *Zbirka medičarstva i svječarstva* autorice Iris Biškupić Bašić svakako treba preporučiti, jer njome se nastavlja visoka razina kvalitetnih izdanja Etnografskog muzeja u Zagrebu.

Arijana Koprčina

Nogomet, migracije i integracija, Marijeta Rajković Iveta, FF Press, Zagreb, 2024., 244 str.

Na 244 stranice, knjiga *Nogomet, migracije i integracija* donosi prikaz istraživanja integracije kroz nogomet. Sastoji se od kratkog uvodnog dijela, za kojim slijede četiri istraživačka poglavlja, u kojima se raspravlja o ulozi nogometa u integraciji Roma, o integraciji stranih igrača u kolektiv Hajduka, o iskustvima integracije nogometnih trenera te o sportskom državljanstvu migracijskih reprezentativaca. Zaključno poglavlje predstavlja sintezu nalaza.

Knjiga Marijete Rajković Ivete interdisciplinarni je doprinos proučavanju fenomena sporta i migracija. Riječ je o radu koji na više razina istražuje integraciju koja se odvija kroz nogomet. Proučavaju se marginalizirani građani, visokomobilni profesionalci, puls

zajednice koja (ne) prihvaća, reprezentativci s dvostrukim državljanstvom i druge skupine koje često ostaju izvan fokusa kada se govori o integraciji, ali čiji su stavovi vrijedni znanstvenog bilježenja. Autorica donosi vrijedne nalaze iz Hrvatske, ali i iz susjednih zemalja, a u istraživanju koristi više metodoloških alata – (ne)sudjelujuće promatranje, polustrukturirane intervju te analizu sekundarne građe. Teorijski okvir je jasan, a prethodna istraživanja navedena u uvodu svakog istraživačkog poglavlja. Ipak, dojam je da bi rad profitirao od dubljeg teorijskog uvida u pojedinim područjima (primjerice o navijačima Hajduka). Unatoč tome, oslonjenost na bogatu empirijsku građu čini ovaj rad primarno empirijski usmjerenim i iznimno vrijednim jer uspješno povezuje različite oblike migracija – od marginaliziranih skupina do elitnih profesionalaca – unutar zajedničkog pojmovnog okvira integracije. Eventualna zamjerka po pitanju samog sadržaja mogla bi se odnositi na činjenicu da su tri poglavlja prethodno objavljeni znanstveni radovi (iako prošireni za potrebe knjige), dok novo poglavlje o navijačima i navijačicama Hajduka obujmom građe uvelike odudara od ostalih. Ipak, tekst je, s obzirom na to da se radi o znanstvenom uvidu kroz nekoliko tema, društvenih skupina i korištenih metoda, iznimno pitak i dostupan široj publici od one isključivo znanstvene.

U uvodnom dijelu definira se središnji teorijski okvir istraživanja, a to je pojam integracije. Autorica ga shvaća kao višedimenzionalan i dvosmjernan proces u kojem se ogledaju strukturne, socijalne, kulturne i identitetske dimenzije. Transnacionalna perspektiva migracija uključuje i lokalne i globalne razine identiteta, pripadnosti i mobilnosti, pri čemu se nogomet nameće kao prostor njihova sjecišta. Istraživačke metode koje autorica koristi su kvalitativnog karaktera. Takav pristup omogućuje sagledavanje nogometa kao dinamičnog prostora integracije, ali i kao polja u kojem se prelamaју granice društvene uključenosti i isključenosti. Dakle, fokus istraživanja je na procesima društvene integracije koji se mogu promatrati kroz nogomet. Autorica sagledava kako različiti akteri doživljavaju te procese, kako ih oblikuju te se nameće pitanje: što točno možemo naučiti o integraciji iz nogometa?

Poglavlje posvećeno ulozi nogometa u integraciji Roma u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji donosi slojevite nalaze baš u smjeru učenja o integraciji kroz nogomet. Nogomet nerijetko doprinosi razvoju društvenih veza, smanjenju međuetničkih napetosti i osjećaju pripadnosti zajednici. Efekti koje donosi uključivanje u nogometne momčadi, sudjelovanje na turnirima i u drugim akcijama temeljiti su i djeluju blagotvorno na niz stereotipa, no još važnije, djeluju kao poticaj obrazovanju i radu u zajednici. U ovom poglavlju jasno je istaknuto koliko se truda ulaže kroz same romske inicijative i, prema ovim nalazima, Romi su centralni, a nikako pasivni akteri integracije: “Mi želimo da imamo nešto svoje, da, ali to nešto što će biti naše je otvoreno za svo stanovništvo... Sport je nešto što spaja nespojivo” (str. 52). Unatoč tome, sistemska integracija ostaje problem, što i sami akteri navode, dok je rodna dimenzija – osobito uloga žena i majki – znatno slabije obuhvaćena. Autorica precizno bilježi kako su “nogometni tereni isključivo muški prostori, a djevojčice i žene najčešće publika ili kuharice tijekom turnira” (str. 47), čime otvara pitanje rodne neravnopravnosti unutar romskih integracijskih praksi. Autorica vrlo senzibilno opisuje stanje u romskim zajednicama u ove tri zemlje, oslanjajući se na vlastito etnografsko iskustvo i refleksiju.

Treće poglavlje knjige *Nogomet, migracije i integracija* najveće je poglavlje, što je razumljivo s obzirom na to da secira partikularni kolektivni identitet, uglavnom obuzet

navijačkim, regionalnim i lokalnim karakteristikama. Fokus poglavlja je prvenstveno na navijačima Hajduka. Tko je i što znači biti navijač Hajduka? Autorica analizira tipologiju navijača – ultrasa, supportera i tzv. “kufera” – i pokazuje da su navijačke prakse oblikovane lokalnim identitetom i osjećajem regionalne pripadnosti Dalmaciji. U tom kontekstu autorica uvjerljivo prikazuje emocionalnu dubinu i društvenu snagu ovakvog navijačkog identiteta, gdje je kolektivnom “mi” pridružen identitet Hrvata i Dalmatinaca. Ono što nedostaje jest konkretnija konceptualizacija samog pojma “navijač”. Termin je preširok i obuhvaća spektar praksi, koje autorica gotovo taksativno navodi, ali ne razrađuje njihove dimenzije, koje su neodvojive od pojedinih navijačkih shvaćanja kolektivnog identiteta. Primjerice, Hajduk kao simbol otpora za pripadnike Torcide može usmjeriti i njihova razmišljanja o “drugima” i “drugačijima”, a percepcija Hajduka kao povijesnog fenomena koji “živi vječno” i ustrajnost u načelima ultras pokreta “against modern football”, može oblikovati i često oblikuje viziju kluba koja se razlikuje od vizije kluba navijača “kufera”. S druge strane, percepcija stranih igrača, pri čemu se ispituje kako “drugi” mogu postati “naši”, otkriva da je prihvaćanje stranih nogometaša uvjetovano njihovom lojalnošću i identifikacijom s duhom Hajduka. Time se potvrđuju prethodno navedene komponente važne organiziranim navijačkim skupinama i njihovim pripadnicima iz različitih supkulturnih niša. Unatoč tome, autorica uspješno navigira kroz složenost navijačkog iskustva i prikazuje tribinu kao prostor u kojem se integracija i isključivanje odvijaju istodobno, ovisno o kontekstu i interpretaciji pripadnosti. Prema onima koji se poistovjećuju s vrijednostima kluba i zajednice navijači Hajduka imaju pozitivnije stavove nego prema drugim imigrantima koje ne povezuju s Hajdukom (uz iznimku Ukrajinaca u određenim slučajevima). Poglavlje stoga ispravno postavlja pitanje: gdje je granica solidarnosti i integracije u sportu?

U četvrtom poglavlju (analitički gledano teorijski najdosljednijem u knjizi jer se profesionalna integracija jasno povezuje s empirijskim nalazima te pokazuje razliku elitne imigracije, ekonomskog blagostanja i društvenog prihvaćanja) analiziraju se migracije i iskustva nogometnih trenera. Autorica ovim poglavljem otvara novo polje istraživanja, s obzirom na to da ovakve migracije u sportu dosad nisu konkretnije istraživane. Autorica razlikuje profesionalnu, društvenu, kulturnu i interakcijsku integraciju, pri čemu je kod analiziranih trenera najizraženija ona profesionalna, dok je društvena uvelike ograničena. Glavne probleme treneri uglavnom vide u prilagodbi novim kulturama, administraciji i društvenoj izolaciji: “treneri su javne i popularne osobe ... no istodobno većina vodi osamljen život u uskom krugu poslovnih suradnika” (str. 216). Zanimljiv je i koncept “profesionalne transnacionalne integracije”, koji se odnosi na pripadnost stručnoj zajednici, a ne društvu prijema (str. 215). Prema tome, moderni nogomet usmjerava i obrasce integracije jer se treneri, za razliku od marginaliziranih skupina, ne bore s diskriminacijom. Oni su elitna imigracija – uključuju se u stručne domene, a ne toliko u društvo primitka. Njihovo konkretnije uključivanje u društvo ovisi i o samoj naravi trenerskog posla, koji je fluidan i iznimno promjenjiv. Autorica s pravom primjećuje da “u globaliziranom sportu integracija nije cilj, nego nusprodukt profesionalne prilagodbe” (str. 168).

Peto poglavlje, koje se bavi složenim odnosom sportskog i građanskog državljanstva, govori nam kako sportsko državljanstvo može inicirati čitav niz reakcija, pri čemu je jasno da nacionalni identitet u sportu ostaje otvoren za pregovore na jednoj razini, sve dok se na drugim razinama taj identitet ili “drugost” osporava (a često i samim igračima).

Ovo poglavlje otvara možda i najinteresantniju priču o integraciji u cijeloj knjizi – paradokse u kojima se naturalizirani igrači formalno prihvaćaju, dok se njihova integracija u društvo stalno dovodi u pitanje. Takvo neprihvatanje, osim što je nerijetko utemeljeno na etničkim i rasnim percepcijama “drugosti”, proizlazi iz kompleksne i duboke uronjenosti hrvatskih nogometnih struktura u radnje koje javnost i navijači smatraju devijantnim i štetnim za nogomet. Ta percepcija inicira nepovjerenje i preljeva se i na same igrače. Autorica primjećuje da integracija reprezentativaca ostaje opisana širim društvenim odnosima moći i povjerenja te da nacionalni identitet u sportu postaje “pregovaran prostor između prava, emocija i lojalnosti” (str. 215).

Zaključno poglavlje donosi sintezu rezultata i pokazuje da je integracija u sportu složen, selektivan i višedimenzionalan proces, ali i da je nogomet odlično polje za njegovo istraživanje. Naime, za autoricu “integracijski proces vrlo je kompleksan, no ujedno i selektivan” (str. 217). U različitim kontekstima pokazuje se kako je nogomet, odnosno integracija kroz nogomet, uvelike ovisna o lokalnim, kulturnim i institucionalnim okvirima.

Sport, a osobito nogomet, u domaćoj znanosti dugo je bio istraživački zanemaren ili pak opterećen određenom stigmom. Ta stigma nerijetko proizlazi iz uvjerenja o netoleranciji, netrpeljivosti i zatvorenosti nogometnih struktura i navijača prema “drugima” i “drugacijima”. Posljedično, istraživački je interes najčešće bio usmjeren isključivo na one aspekte nogometa koji su prepoznati kao devijantni – nasilje, rasizam, političku instrumentalizaciju – dok su njegovi pozitivni društveni potencijali uglavnom ostajali u pozadini. Knjiga *Nogomet, migracije i integracija* stoga predstavlja važan iskorak: ona pridonosi razumijevanju nogometa kao mogućeg oruđa društvene integracije. Premda autorica na pojedinim mjestima prepoznaje i dijagnosticira i one problematične procese koji prate nogometne prakse, središnja vrijednost njezina rada leži upravo u isticanju činjenice da se pozitivni integracijski procesi odvijaju i unutar nogometnih sfera – ondje gdje ih domaća znanost u pravilu najmanje traži.

Andrej Ivan Nuredinović

Mit, vjerovanje i prostor: znanstveno-stručni zbornik radova posvećen Tomi Vinščaku, znanstveniku, istraživaču i prijatelju s krova svijeta, Marijana Belaj, Tibor Komar, Suzana Marjanić i Ivana Radovani Podrug, ur., Hrvatsko etnološko društvo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2024., 378 str.

U izdanju Hrvatskog etnološkog društva i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2024. godine objavljena je knjiga *Mit, vjerovanje i prostor*. Riječ je o zborniku radova posvećenom etnologu i kulturnom antropologu Tomi Vinščaku (1951. – 2013.), nastalom kao rezultat dvodnevnog znanstvenog skupa održanog 2022. godine. Zbornik sadrži ukupno 17 priloga koji – svaki iz svog istraživačkog rakursa – ne samo da zahvaćaju Vinščakovu znanstvenu biografiju već i odražavaju širok dijapazon istraživačkih tema i